

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КОНОТОПЕНКО Олександр Петрович

ДІАЛЕКТИКА БУТТЯ І СВІДОМОСТІ В СИСТЕМІ
ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Спеціальність 09.00.03 - соціальна філософія
та філософія історії

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1996

№ 35. 761

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Київського державного лінгвістичного університету.

- Науковий керівник - ШУБНЯКОВ Борис Павлович,
доктор філософських наук,
професор.
- Офіційні опоненти: МОКЛЯК Микола Миколайович,
доктор філософських наук,
професор.
БЕЗВЕРХА Ганна Іванівна,
кандидат філософських наук,
доцент.
- Провідна установа - Український державний педагогічний університет
ім. М.П. Драгоманова.

Захист дисертації відбудеться " 28 " жовтня 1996 року
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.01.37 у Київському університеті імені Тараса Шевченка,
ва адресою 252017, м.Київ-17, вул.Володимирська 60, ауд.328.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Київського університету імені Тараса Шевченка (вул. Володи-
мирська, 58).

Автореферат ровісланий " 27 " вересня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради проф. СКРИПКА П. І.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00760557 (U)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Актуальність дослідження проблеми зумовлена місцем і роллю політичного життя у становленні та генезисі людського співтовариства, формуванні різних типів держав, політичних режимів і систем. Вплив політичного життя на економічні, соціальні, духовні процеси, що відбуваються у суспільстві, багато в чому визначив основні напрямки розвитку, становища людини, місце в загальній системі цінностей, її прав і обов'язків.

Політичне життя суспільства включає в себе політичну систему, галузь суспільного управління, відповідну організацію людей і політичну свідомість. Політичне життя займає важливе місце у розвитку суспільства, відображаючи об'єктивні закономірності та інтереси різних класів і соціальних груп та виражаючи багатоманітні потреби людини.

Вивчення політичної системи займає важливе місце в соціальній філософії. Політична сфера, і в першу чергу її провідний елемент - держава, спрямовує розвиток суспільства, вибираючи оптимальні шляхи руху з наявних для цього можливостей. Породжене соціально-економічними умовами, політичне життя активно впливає на суспільні відносини, форми людської діяльності, сприяє розвитку соціальних спільнот, підносить їхню свідомість та інтереси до рівня загальнолюдських. Врахування цієї важливої ролі політичного життя є актуальним і для реформування сучасного українського суспільства, розвитку його політичного процесу, як зазначається у Конституції України, на магістральних шляхах створення суверенної і не-

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

залежної, демократичної, правової держави.

Центральним суб'єктом політичного життя є людина. Якщо в процесі матеріально-виробничої діяльності вона формується як творець матеріальних благ, як член соціальних спільнот, то в політичній сфері, - як громадянин, суб'єкт, який бере участь в управлінні суспільством.

Інформаційна революція відкрила нову епоху в історичному поступі і яка характеризується істотними змінами у матеріально-виробничій, соціальній та політичній сферах життя суспільства.

Оптимізація управління і дедалі зростаючий обсяг знань забезпечують оптимальну самоорганізацію суспільства як його найзагальнішу тенденцію. Тому істотне значення і сенс має питання про місце та роль політичного буття та політичної свідомості у функціонуванні і розвитку нашого суспільства. Науковий аналіз їх змісту, структури, функцій, тенденцій та механізму функціонування мають суттєву практичну значимість. Чимало втрат і деформацій у реформаційному процесі нашого суспільства зумовлено теоретичною некомпетентністю, поверховістю та верхоглядством певної частини політичних функціонерів, які фактично зобов'язані вирішувати завдання реформування суспільства.

Деформаційні процеси та кризові явища, що існували в нашій країні внаслідок панування адміністративно-командної системи управління, обмежували багатоманітні форми ініціативи, творчої активності трудящих, регламентували усі сторони громадського життя. Це суттєво спрямувало вивчення філософсько-соціологічних закономірностей політичної сфери і привело до послаблення політичної активності особистості, її участі в діяльності всіх структурних елементів політично-

го життя. І сьогодні у політичній сфері нашого суспільства нагромадилося стільки суперечностей, що їх несвоєчасне розв'язання може в будь-яку хвилину привести до соціального вибуху.

Світовий досвід засвідчив, що погляд на процеси, які відбуваються у людському співтоваристві, його складний і суперечливий шлях розвитку лише з точки зору якоїсь однієї концепції не є продуктивним.

Життя вимагає постійного наукового пошуку, нового теоретичного осмислення, розробки оптимальних шляхів поступу до більш високих стадій розвитку.

Специфіку політичного життя в Україні зумовлено багато в чому тим, що в політиці діють люди, які у своїй більшості не є професійними політиками, керуються переважно тими знаннями, які засвоїли в процесі повсякденного досвіду і відповідно використовують ті методи і засоби, технології, які були притаманні їх фаховій діяльності до приходу в сферу управління політичними процесами.

Розв'язання цих та інших теоретичних і практичних проблем саме тому детермінує необхідність всебічного дослідження феномену політичного буття та політичної свідомості, осмислення їх місця та ролі у суспільних процесах, що відбуваються на шляху розвитку українського суспільства.

С Т У П І Н Ь Н А У К О В О Ї Р О З Р О В Л Е Н О -
С Т І П Р О Б Л Е М И . Предмет дисертаційного дослідження відображено у науковій літературі як філософсько-методологічного; так і політологічного спрямування.

Проблема політичного життя суспільства знайшла своє відображення в класичній філософській думці Платона, Арістотеля, Фоми Аквінського, Н.Макиавеллі, Т.Гобса, Д.Локка,

Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса, М. Бердяєва, М. Вебера, П. Сорокіна та інших.

Особливої уваги заслуговують праці, в яких відображено розвиток політичного життя в Україні з часів козацько-гетьманської держави і до ХХ століття. Сюди слід віднести твори В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, В. Липинського, І. Франка та інших мислителів, у працях яких знаходимо конструктивно-пошукові думки про політичний устрій і систему, які актуальні і для нашого часу.

Значний внесок у розробку закономірностей розвитку політики і політичної діяльності здійснили такі філософи, політологи, соціологи Ж. Бодуен, М. Вебер, М. Дюверже, Д. Істон, Т. Парсонс, К. Поппер, П. Сорокін та інші, які досліджували директивний, функціональний та комунікативний підходи до розуміння політичної діяльності.

Важливий вклад у розробку проблеми, зокрема політичного буття та свідомості, суспільного буття та суспільної свідомості здійснили В. Андрущенко, В. Барулін, І. Войченко, Л. Губерський, Б. Грушин, В. Кремень, М. Мамардашвілі, Ф. Михайлов, М. Михальченко, М. Мокляк, А. Лой, А. Пойченко, П. Сергієнко, В. Толстих, О. Уледов, Б. Чагін, В. Шинкарук, Б. Шубняков, Т. Яшук. У їх працях досліджуються основні закономірності становлення та розвитку всіх видів, форм та рівнів суспільної свідомості, в тому числі і політичної, їх діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість. Цей аспект дослідження допомагає виокремити роль політичного буття і свідомості в розвитку матеріального і духовного життя суспільства, його ідеології. Слід відзначити також і такий напрям в дослідженні проблем політичної свідомості, як формування політичних переконань. Це важливий крок на шляху глибокого со-

ціального аналізу цього виду суспільної та індивідуальної свідомості, який вимагає подальшого вивчення.

Різноманітні підходи (соціально-психологічний, функціональний, структурний, системний, соціологічний, культурно-історичний та ін.) застосовуються до розгляду, зокрема, політичної діяльності в працях Л.Буєвої, Є.Вистрицького, М.Булатова, Є.Головахи, В.Іванова, О.Леонтєва, В.Литвина, В.Небоженка, Є.Осічнюка, В.Полохало, В.Ребкала, О.Шестопаля та інших.

Політична діяльність як вид в цілому соціальної діяльності і як засіб реалізації суб'єктами своїх інтересів розробляється у працях О.Демидова, О.Лузана, С.Рябова, О.Семківа, Ю.Тихомирова, М.Шаповаленка розглядають особливості функціонування та трансформації політичного життя суспільства (В.Бебик, В.Гаєвський, В.Лісовий, В.Литвин, О.Лузан, М.Михальченко, Ю.Пахомов, В.Ребкала, О.Чередниченко) в сучасних умовах розвитку нашої держави.

Особливості політичної ситуації в Україні, діяльності суб'єктів політики аналізуються в працях В.Авер'янова, О.Бабкіної, Є.Вистрицького, Є.Головахи, В.Кременя, І.Кураса, В.Левандовського, М.Мокляка, А.Макарова, М.Панчука, В.Полохала, Ф.Рудича та інших, де відзначається значимість активної участі в політичному житті творців матеріальних та духовних цінностей, які в кінцевому підсумку детерміновані політичними відносинами та інтересами. Сучасній розробці категорій і понять соціальної філософії, політології сприяють журнальні публікації в українських часописах "Віче", "Державність", "Політична думка", "Політологічні читання", "Розбудова держави", "Філософська і соціологічна думка" та на сторінках численних газет.

Проте значна кількість зазначених вище праць дослідників внаслідок вузьких і часто застарілих методологічних засад не змогла адекватно відобразити інтенсивний розвиток політичного буття і політичної свідомості Українського суспільства в сучасних умовах. Цьому, на думку автора, сприяла відсутність достатніх умов для такого відображення існуючих політичних відносин.

Аналіз діалектики політичного буття і політичної свідомості саме в сучасних умовах розвитку нашого суспільства ще здійснено неповно, а відтак існує ціла низка нез'ясованих питань. Між тим соціальний аналіз будь-якого виду суспільного буття і суспільної свідомості не може бути завершеним без в'ясування його особливостей, їх певної системи, взаємозв'язку та розвитку. Чи не більшою мірою це стосується політичного буття та політичної свідомості, які виконують численні і надзвичайно важливі функції в найрізноманітніших галузях суспільного організму.

О Б 'Є К Т О М Д О С Л І Д Ж Е Н Н Я є соціально-філософський аналіз політичного буття та політичної свідомості в процесі розбудови Української держави.

П Р Е Д М Е Т О М Д О С Л І Д Ж Е Н Н Я є діалектичний взаємозв'язок політичного буття і політичної свідомості в контексті соціальної філософії та суспільно-політичної практики, важливої ролі політичної свідомості як необхідної ланки політичного життя суспільства.

М Е Т А І З А В Д А Н Н Я Д О С Л І Д Ж Е Н Н Я. Спираючись на досягнення світової і вітчизняної філософської думки, автор дисертаційної роботи ставить за мету здійснити загальнофілософський аналіз сукупних елементів політичного життя суспільства, у їх взаємному зв'язку та зумовленості.

через призму суб'єктно-об'єктних відносин, діалектики гносеологічного та соціологічного аналізу суспільного буття і свідомості, зокрема політичного буття та політичної свідомості.

Відповідно до цієї мети визначаються й конкретизуються основні завдання дослідження, до яких належать:

- виявлення специфіки політичного життя суспільства через призму філософських категорій "об'єкт", "суб'єкт", "суспільне буття", "суспільна свідомість", "людина", "особистість", "матеріальне", "духовне", які в своїй сутності розкривають нерозривну єдність буття і свідомості;

- з'ясування гносеологічних та соціальних аспектів політичного життя;

- виокремлення сутності політичного буття в структурі суспільного буття;

- визначення сутності політичної свідомості на соціально-психологічному та теоретико-ідеологічному рівнях;

- аналіз розвитку сучасного політичного життя на основі вказаних методологічних підходів.

ТЕОРЕТИЧНИМИ І МЕТОДОЛОГІЧНИМИ ЗАСАДАМИ роботи слугують основні принципи і положення сучасної соціальної філософії та політологічної науки. Проблема політичної сфери суспільного життя розглядається не лише через гносеологічний підхід, що абсолютизує "первинність" та "вторинність" буття і свідомості. Автор дотримується комплексного підходу до аналізу основних аспектів (гносеологічного та соціального) політичного життя суспільства, що дозволяє об'єктивно і всебічно проаналізувати проблему даного дисертаційного дослідження. Для її осмислення залучалися праці вітчизняних і зарубіжних філософів, по-

літологів, соціологів, істориків, яких тією чи іншою мірою розглядається ця проблема.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ.
Новизна пропонованого дослідження полягає в тому, що в ньому розкривається соціальний механізм взаємозв'язку буття і свідомості в системі політичного життя сучасного українського суспільства на основі новітніх методологічних засад. У межах запропонованої концепції конкретизується зміст та роль таких понять, як політичне життя, політичне буття, політична свідомість, об'єкт, суб'єкт політичного життя суспільства і розкривається діалектика цих понять. Політична свідомість відображає сферу політики, тобто стосунки між державами, соціальними групами, класами та націями.

Положення, які визначають наукову новизну, анаїшли своє втілення у таких основних висновках:

- будь-яка сфера життєдіяльності суспільства, у тому числі і сфера політичного життя, успішно функціонує і розвивається лише на засадах органічного взаємозв'язку форм суспільного та індивідуального буття і свідомості;

- головними компонентами структури політичного життя суспільства є політичні суб'єкти (суспільство, держава, класи та прошарки, партії та рухи, політичні інститути, окремі особи); політичні відносини; форми політичної діяльності; соціально-політичні інтереси, потреби, цінності, ідеали, цілі, орієнтації та ін.; політична культура - цариною останньої є політичний світогляд та політична свідомість;

- політичне життя суспільства як матеріальний, соціальний та духовний феномен постає закономірним і навід'ємним елементом життєдіяльності людей. Об'єктивні закони суспільного розвитку, що проявляються через людську діяльність пе-

редбачають поліваріантність їх практичної реалізації. У межах можливостей такої реалізації практичної діяльності чільне місце посідає свобода вибору людиною цілей і дій у політичній сфері, які не суперечать вимогам об'єктивного суспільного поступу;

Буття - політичне буття - це стосунки між націями, класами, верствами, прошарками, іншими спільнотами, а також між окремими людьми щодо державної влади, що визначається у кінцевому підсумку економічними інтересами. Політичне буття - це складова суспільного буття, оскільки речові елементи його (держава та її діяльність у системі духовно-політичних відносин) регулюють матеріально-виробничі відносини; політичне буття у широкому розумінні включає в себе буття матеріального та ідеального. Матеріальна основа політичного буття - це діяльність політичних установ і в першу чергу держави, здійснення нею іманентно притаманних їй функцій. Ідеальною основою політичного буття є соціально-політичні відносини і відповідні їм політичні погляди, концепції, уявлення, орієнтири, як духовні явища;

Свідомість - політична свідомість - це сукупність політичних почуттів, настроїв, переживань, здорового глузду, ідей, які відображають політичне буття і водночас впливають на його "творіння". На різних етапах політичної діяльності їй відповідають два рівні: буденно-практичний (психологічний) та теоретичний (ідеологічний);

- основою соціального механізму буття і свідомості в системі політичного життя суспільства виступають суспільні та індивідуальні інтереси, потреби цінності, норми традицій, орієнтації, ідеали, цілі, програми тощо;

Наука - розробка цілеспрямованого та науково обгрунтованого

механізму розвитку всіх головних структурних компонентів політичного життя в їх органічному взаємозв'язку виступає необхідною передумовою закономірного розвитку політичного буття та політичної свідомості всіх його політичних суб'єктів.

НАУКОВО - ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Результати проведеної роботи мають як теоретичне значення для подальшого дослідження проблеми політичного буття і політичної свідомості, вивчення історії політичного життя українського суспільства, так і практичне, матеріали якого можуть бути широко використані в лекційних курсах соціальної філософії, політології, історії та теорії культури, а також в політичній діяльності партій, рухів, держави та інших політичних спільнот.

АПРОВАЦІЯ РОБОТИ. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії Київського державного лінгвістичного університету. Концептуальні ідеї дослідження пройшли апробацію на республіканських науково-теоретичній конференціях "Роль і місце соціально-гуманітарних дисциплін у гуманізації та гуманітаризації вищої освіти в Україні" (Вінниця, 1994) та "Соціально-політична і економічна цінність парадигми злагоди в українському суспільстві" (Київ, 1995), щорічних науково-теоретичних конференціях університету, методичних семінарах кафедри та під час проведення занять з філософії зі студентами Київського державного лінгвістичного університету, а також в публікаціях по темі дослідження.

СТРУКТУРА РОБОТИ визначена метою і основними завданнями дослідження та відображає логічну послідовність питань, що досліджувались.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, кожен

з яких поділений на параграфи, висновків та списку основної використаної літератури.

З М І С Т Р О Б О Т И

У "ВСТУПІ" обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, аналізується стан та рівень наукової розробки проблеми, визначені його мета і завдання, охарактеризовані наукова новизна та теоретико-методологічні основи, теоретичне і практичне значення розробки проблеми політичного життя суспільства через категорії "політичне буття" та "політична свідомість".

ПЕРШИЙ розділ дисертації - "МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО БУТТЯ І СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА" - присвячений розгляду співвідношення категорій "політичне буття" і "політична свідомість" в категорію "буття". Політичні відносини, політична діяльність, політична свідомість займають особливе місце в структурі суспільного буття, духовного життя суспільства.

У силу складності структури політичного буття воно, зрозуміло, не збігається із сутністю суспільного буття, оскільки в ньому значне місце займають духовні утворення. Суспільне ж буття, як відомо, відображаючи виробничо-економічну діяльність людей, включає в себе переважно матеріальне виробництво, стосунки людей в процесі цього виробництва. Природне середовище, сімейно-побутові, а також соціально-політичні та національні відносини входять в його структуру в тій частині, яка стосується їхньої участі у виробництві та виробничо-економічних відносинах. Із цього випливає, що політичне буття - це частина суспільного буття, оскільки "ре-

чові" елементи його, зокрема держава та її діяльність у системі духовно-політичних відносин, регулюють і спрямовують матеріально-виробничі відносини.

Глибоко зрозуміти місце та роль політичного буття та політичної свідомості неможливо без філософського аналізу об'єктивно-суб'єктивної діяльності людини, групи, верстви, всього суспільства, без урахування діалектичного взаємозв'язку цих сторін діяльності у політичній сфері суспільного життя. Тому політичне життя суспільства слід аналізувати насамперед через призму категорій "об'єктивне" і "суб'єктивне".

Суб'єктивне - це те, що притаманне свідомості людини, це зафіксована в її пам'яті інформація, це її світогляд, моральність, це ступінь її готовності та рішимості до цілеспрямованих дій. Об'єктивне ж має своє буття поза свідомістю суб'єкта; це матеріальні результати предметної людської діяльності, елементи природного середовища, включеного в конкретний процес праці. Об'єктивне - це не лише знаряддя і форми праці, виробничі відносини, але й держава, правові інститути, церква, політичні організації тощо. Об'єктивне стає основою і чинником людської діяльності тільки взаємопроникаючи і взаємодіючи із суб'єктами, в єдності з ними. Об'єктивне суб'єктивується людською діяльністю і завдяки їй, а суб'єктивне об'єктивується діяльністю людини. Позитивні результати діяльності людини можна отримати лише тоді, коли досягається оптимальне співвідношення об'єктивного і суб'єктивного.

Проте це оптимальне співвідношення складається не зразу і не просто. По-перше, самі об'єктивні умови та закони їх функціонування не зумовлюють їх однозначної реакції, а

по-друге, самі свідомі дії людей не означають, що результати їх діяльності строго відповідатимуть їхнім планам і намірам. Люди усвідомлюють ці наслідки дещо пізніше, коли вони вже з'явилися. Тобто в історії суспільства неминуче відбуваються процеси, хід яких непідвладний волі і свідомості людей, але які згодом визначають їхні думки і дії. Нагромаджуючись, незаплановані побічні результати діяльності людей змінюють хід подій, змушують їх рахуватися з ними. Коливання ринкової кон'юнктури, інфляції, екологічні наслідки технічного прогресу, боротьба політичних партій зумовлюють строго визначений характер діяльності людей, детермінованість їх дій викликану й тим, що кожне нове покоління, вступаючи в життя, здійснює певні зміни відповідно до наявних об'єктивних умов. Наприклад, в умовах недостатнього розвитку виробництва неможливо забезпечити високий рівень добробуту народу, а часте відхилення від демократичних засад є причиною неможливості забезпечити швидке становлення правової держави, зокрема це стосується України на її сучасному етапі розвитку.

Співвідношення між об'єктивними суспільними законами і свідомою діяльністю людей розкривається філософським вченням про необхідність і свободу. Об'єктивні закони, визначаючи необхідність реалізації їх вимог, передбачають альтернативні підходи до їх здійснення. У межах можливостей здійснюваного людина володіє свободою вибору цілей і дій, які не суперечать сутності того чи іншого закону. Розуміння місця і ролі людського фактору в механізмі вияву закону дає змогу подолати однобічні уявлення, що абсолютизують автоматизм їхніх дій та односпрямованість реалізації вимог, які ігнорують альтернативні можливості щодо їх використання.

Свобода вибору зумовлена тим, що людина, по-перше,

зустрічається не з одним, а з багатьма об'єктивними законами, а також іншими неістотними одиничними і навіть випадковими зв'язками, що залишають за людиною свободу вибору способів і форм соціальних дій; по-друге, вимоги однієї і тієї ж необхідності кожна людина здійснює по-своєму, залежно від місця, яке вона займає у суспільних відносинах, освіченості, ідей, інтересів, умінь тощо. Наприклад, у масштабах суспільства кожна країна йшла або йде різними шляхами до ринкової економіки. Своім специфічним шляхом підключається до ринкової економіки і кожний індивід, бо тут багато що залежить від особистісних якостей людини. Кожний індивід підключається до реалізації об'єктивної необхідності та участі в політичному житті суспільства по особливому, з урахуванням своїх можливостей і ціннісних орієнтацій.

У процесі трудової діяльності людина розпредметнює об'єкт своєї праці і політичної діяльності, тобто використовує наявні у неї досвід і знання про нього у процесі праці по виробництву матеріальних і духовних благ. Нові реалії, нові умови життя людини, які виникли на основі праці згодом опредметнюються, тобто відображаються у свідомості людини у формі нових понять, суджень. Такий процес взаємодії буття і свідомості людини є основою пізнавального розвитку в системі "світ - людина".

Зв'язок свідомості з буттям в історії встановлюється, як правило, не всіма чи кожним поодинці, а особливими групами людей, спеціалістами з проблем свідомості, мислителями, теоретиками, митцями і всіма тими, хто професійно бере участь у "виробництві" свідомості. Свідомість в такій же мірі не вичерпується її окремим становищем у соціальній структурі суспільства.

Стверджуючи важливу роль політичної свідомості у функціонуванні суспільного буття, слід мати на увазі, що цей вплив може бути позитивним або негативним, що залежить від змісту самих ідей. Істинність поглядів прискорює розвиток буття, а помилки стримують його. Вплив поглядів, ідей на буття залежить і від ступеня оволодіння ними народними масами. Усе це важливо враховувати у практичній діяльності, особливо політичній.

Слід мати на увазі, що змінює буття не сама свідомість, а суспільна практика людини, у якій органічно поєднуються об'єктивні і суб'єктивні чинники її діяльності. Активна відображувальна здатність людини завжди має свою основу і критерій у її суспільній практиці, вихідним моментом якої є виробництво суспільного життя.

Кожний елемент суспільного буття, чи то продуктивні сили чи соціально-економічні відносини, органічно пов'язаний з присутніми в ньому активно діючими компонентами суспільної свідомості. У цьому полягає єдність буття і свідомості в їх конкретно соціальній основі. У суспільстві в цьому розумінні не існує їх роздільного існування. Питання лише в тому, в якому з цих планів - гносеологічному чи соціологічному - досліджувати суспільну свідомість, це залежить від тих завдань, які ставлять перед собою люди. Оскільки той та інший аспект є важливим при дослідженні політичного життя суспільства, необхідно керуватися обома аспектами, бо вони не виключають, а доповнюють і передбачають один одного.

Гносеологічний аспект - це розгляд основних питань теорії пізнання стосовно суспільної свідомості. Соціологічний аспект - це аналіз суспільної свідомості, яка займає певне місце у системі життєдіяльності суспільства і виконує специ-

фічні функції у суспільному житті. Гносеологічний та соціологічний аспекти дослідження суспільної свідомості впливають з того, що свідомість активно впливає на життєвий процес людей. Гносеологічний аспект дає змогу розкрити здебільшого рух від дійсності до свідомості, походження ідей і поглядів, а соціологічний аспект передбачає перехід від свідомості до дійсності, реалізацію ідей і поглядів у житті суспільства. Дослідження свідомості відповідно цим аспектам відкриває можливість всебічно вивчати поставлену проблему.

Розділ ДРУГИЙ - "МІСЦЕ І РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО БУТТЯ І СВДОМОСТІ У ФУНКЦІОНУВАННІ І РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА".

Політичне буття, як зазначено вище, це частина суспільного буття, оскільки воно через державу бере участь у регулюванні виробничо-економічних відносин як головних складових суспільного буття. Політичне буття - це насамперед відносини між класами, соціальними групами, верствами, прошарками, націями та іншим спільнотами людей щодо політичної влади, які визначаються у кінцевому підсумку економічними інтересами.

У свою чергу політичне буття в широкому розумінні включає в себе буття матеріального та ідеального. Духовні політичні відносини і відповідні до них політичні погляди - це їхня соціально-духовна частина. Матеріальною частиною є діяльність політичних установ і, в першу чергу, держави, здійснення її господарсько-економічної та культурно-освітньої функції.

Важливу роль у функціонуванні політичного буття відіграє політична свідомість. Основною специфікою політичної свідомості є те, що вона відображає індивідуальні, групові, класові, загальнолюдські інтереси. Водночас, сучасна епоха

внесла істотні корективи у розуміння змісту політичної свідомості, яка включає в себе певні надбання наукового пізнання, моральності і навіть релігії. У відірваності від цих сфер духовного життя політична свідомість деградує, знецінюється.

Політична свідомість не безпосередньо впливає і формує політичне буття, а через діяльність індивіда, його індивідуальну свідомість. Перш ніж щось зробити, у тому числі і в галузі політики, людина думає за допомогою наявних у її розпорядженні мислительних засобів, набутих із суспільної політичної свідомості індивідуального саморозвитку. Суспільні ідеї просвітлюють та окрилюють людей, стають важливим чинником діяльності, що перетворює буття як суспільства, так і індивіда на основі цілепокладання.

Зміна політичної системи здійснюється в інтересах людини щодо створення їй нормальних умов праці та життя, забезпечення можливості реалізації політичних прав і свобод. З розвитком форм влади, як наголошується в Конституції України, формуванням політичних демократичних інститутів пов'язані заходи зі створенням правової держави, яка передбачає верховенство закону, визнає особистість головною життєвою цінністю, створює правові гарантії дотримання прав і свобод громадян, забезпечує всецілий закономірний захист їхньої гідності, особисту та майнову недоторканість, реалізацію на практиці проголошених прав людей, свободи творчості, совісті та віросповідання.

Досвід розвинутих у політичному аспекті держав засвідчує, що робота вищих представницьких органів влади повинна базуватися на професіоналізмі, оскільки питання управління державою є найважливішим і вимагає спеціальних знань та на-

вичок розуміння державного будівництва. Відсутність цих знань і навичок професіоналізму в поєднанні з нерозривністю економічних і політичних структур призводило в минулому до тоталітаризму, суттєвого бар'єру на шляху демократизації суспільства. М.Вебер підкреслював, що політика не може бути імпровізацією і вимагає глибокого аналізу й розрахунку (Див.: М.Вебер Избр. произв. Политика как призвание и профессия. М.:Прогресс.-1990.-С.658.). Духовне і фізичне здоров'я суспільства, сукупний суспільний інтелект, що вміщує в собі досвід, знання і віру, досягнення науки, техніки та технології, створює основну передумову так званих "економічних чудес", що виводять країни з економічного хаосу та політичного безладдя. Як свідчить світовий досвід розвитку цивілізацій, шляхи виходу з історичної та соціальної кризи, катастроф, як правило, були не лише економічні, а й духовні в широкому розумінні слова.

Політична система суспільства створюється людьми для захисту своїх інтересів і функціонує через їхню діяльність. Це об'єктивна реальність, яка існує не в волі людини, а реальність, з якою потрібно рахуватися. І водночас політична система функціонує й розвивається на основі свідомої політичної діяльності суспільства та особи.

Рушійною силою політичної діяльності в політичній системі є політична свідомість, яка формується і розвивається під впливом суспільних інститутів у комплексі з політико-психологічними ознаками (ментальність, політична, правова культура тощо). Політичні інтереси, політико-психологічна культура, традиції, ціннісні орієнтації, нормативно-правові акти тощо є системо-організованими спрямованими ознаками політичної активності суб'єктів політики (партії, громадські

організації, рухи, окремі політичні лідери). (Див.:В.Н.Матвиенко, В.И.Патрушев, И.В.Молодых. Технологии политической власти (зарубежный опыт) К.:Вища школа,-1994.-С.147.) Сукупність вищезазначених ознак визначає цілі та зміст, поширеність і результати впливу політичної діяльності суб'єктів політики на життя суспільства в цілому, життя соціальних груп, верств, націй та окремих індивідів, зокрема.

Серед форм суспільної свідомості політична свідомість займає особливе місце саме тому, що в ній найбільш випукло, безпосередньо виявляються економічні відносини та соціальні інтереси і зв'язки, тоді як в інших формах вони дістають тим більш опосередкованого прояву, чим значніше вони віддалені від економічної основи, на якій у кінцевому підсумку ґрунтуються всі прояви людського духу.

Крім того, специфіка політичної свідомості, зачаткованого в ній соціально-перетворювального потенціалу зумовлена тим, що вона, по-перше, безпосередньо стосується сфери держави і влади, ставлення усіх соціальних груп і верств до держави та уряду, взаємини між усіма верствами суспільства. По-друге, вона чинить не лише активний вплив на економіку і взаємини соціальних груп, але й на інші форми суспільної свідомості.

Важливе значення для функціонування політичного буття і політичної свідомості має сфера національно-етнічних відносин. Це є складна проблема для будь-якої держави та суспільства. Нації відіграють важливу роль у функціонуванні і розвитку суспільства. Їх роль в історичному розвитку найповніше виявляється у національних рухах, у створенні національних держав, у розвитку національної культури і мови як складових духовного багатства людства. Але в цьому є й інша сторона.

П. Сорокін писав: "Поки національний принцип збігається і не суперечить гаслу соціальної рівності, - ми від душі вітаємо національний рух, але як тільки національний принцип є засобом пригноблення..., ми повертаємося до нього спиною, пам'ятаючи, що найвища цінність рівності, - людська особистість." (Див.: Сорокін П. Человек, цивилизация, общество. - М.: Мысль. - 1992. - С. 137).

Національна злагода - це головна умова справжньої реалізації прав людини, позитивного функціонування всіх елементів політичної системи.

Таким чином, політична свідомість відіграє величезну роль у позитивному функціонуванні державної влади, усієї політичної системи. Тому підвищення рівня політичної свідомості є першорядним завданням політиків, політичних партій, держави, кожної людини нашого суспільства.

Розділ ТРЕТІЙ - "РІВНІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ".

Суспільна свідомість, як і будь-яке загальне, складається з одиничного. Одиничним у цьому випадку виступає індивідуальна свідомість. Остання є часткою суспільної свідомості і не може існувати поза нею подібно до того, як сама людина не може існувати поза суспільством, поза економічними та ідеологічними відносинами. Суспільна свідомість не існує відокремлено від індивідуальної свідомості людей.

Індивідуальна свідомість - це духовний світ людини, її соціальні почуття, настрої, погляди на суспільство, державу, власність тощо. Вона виникає і розвивається під визначальним впливом суспільної свідомості. На формування індивідуальної свідомості чинить безпосередній вплив індивідуальне буття, сімейні стосунки, середовище, у якому перебуває людина, ви-

ховання та освіта, її природні задатки. Індивідуальна свідомість формується кожною особистістю заново, тоді як суспільна свідомість передається спадкоємно від одного покоління до іншого. Індивідуальна політична свідомість має свою структуру: перший її рівень - буденно-практичний (соціально-психологічний), який включає в себе досвід і навички, буденні емпіричні уявлення, чуттєве відображення, потреби, інтереси, мотиви, настрої, уяву, здібності, волю, характер. Другий рівень політичної свідомості - раціональний (теоретичний), який включає в себе розум, логічне мислення, теоретичні знання, самосвідомість та світоглядні орієнтири.

Буденна свідомість, соціальна політична психологія людини у свою чергу має власну структуру: стереотип, здоровий глузд, "буденну" свідомість і світогляд. У період реформування нашого суспільства побутує багато негативних політичних стереотипів, які затруднюють розв'язання назрілих перед суспільством завдань. Серед них - утриманські настрої, пасивність у політичній сфері життя, правова та політична неосвіченість, корумпованість деяких ланок держaparату тощо. Здоровий глузд характеризує природну раціональність людського мислення та дії. Цей рівень пов'язаний з повсякденним індивідуальним життям людини. Здоровий глузд поєднує в собі те цінне, що досягнуто суспільним досвідом і людськими поглядами на життя. Загалом, здоровий глузд дає змогу політично грамотній людині відносно вільно орієнтуватися в явищах політичного буття, адекватно відображати деякі явища та приймати правильні рішення.

"Буденна" свідомість - це емпіричні знання, сукупність як окремих, так і загальних емпіричних поглядів та емоцій людини на навколишній світ. Це знання явищ і зв'язків між

ними. "Буденна" свідомість породжує "буденний" світогляд як сукупність несистематизованих світоглядних принципів. Можна впевнено сказати, що ні розробка політичних ідей, ні їх впровадження у життя не під силу людині з "буденною" свідомістю.

Таким чином, буденна політична свідомість є важливим компонентом свідомості індивіда, але недостатній для досягнення високої політичної культури.

Раціональна теоретична політична свідомість розкриває сутність речей та явищ. Вона відкриває притаманні світові фундаментальні закони, які, на відміну від емпіричних, не спостерігаються в досвіді, а виявляються за допомогою мисленого експерименту. Тільки теоретична свідомість та ідеологія сприяють адекватній орієнтації людини в існуючих політичних реаліях нашої країни. Лише теоретично освічений політик може зробити свій внесок у позитивне розв'язання питання про реформування нашого суспільства, зрозуміти, де ми перебуваємо і якими є шляхи подальшого соціального поступу.

Політична ідеологія - це насамперед теоретична інтерпретація усієї системи суспільних відносин з певних соціально-групових позицій. Політична ідеологія - це не лише система образів, понять, думок, але й певний інститут суспільства, за допомогою якого вона функціонує в масовій свідомості. Ідеологічні інститути - невід'ємна частина політичної надбудови суспільства. Їхнє завдання - виробництво ідей, що обґрунтовують правомірність даного порядку, поширення і утвердження ідей певного про шарку масової свідомості, розробка соціальних технологій, зразків поведінки, ідеологічних методів впливу на свідомість і формування громадської думки.

Для сучасного суспільства єдиною ідеологією, яка забез-

печує стабільність держави і гідний рівень матеріального та духовного життя людей, є демократична система цінностей, заснованих на політичному плюралізмі, вільній ринковій економіці та рівності громадян перед законом. На жаль, в даний час в Україні існує глибока прірва між декларованими демократичними цінностями розвитку і вада умов, реалізації цих цілей. У цих умовах особливо важливим є розвиток політичної свідомості населення, розуміння ним реалістичних шляхів розвитку суверенної України.

В даний час нашій країні не вистачає світоглядно та політично освічених людей з державотворчим мисленням, які самостійно, творчо можуть аналізувати різні питання політичного, економічного, соціального та духовного життя суспільства. Необхідним, на нашу думку, є створення в Україні системи демократичної політичної освіти населення із залученням найкомпетентнішої та демократично орієнтованої частини наукової, педагогічної й управлінської інтелігенції, яка існує в усіх демократично розвинутих країнах світу.

Процес побудови сучасної української держави вимагає від її будівників високого рівня політичної культури, яка б включала особливості національного та загальнонародського. Актуальною проблемою є відродження і формування нового змісту політичної культури кожної особи, всього українського народу.

У "ВИСНОВКАХ" підводяться підсумки проведеного дослідження діалектики політичного буття та політичної свідомості, функціонування їх в державотворчому процесі українського суспільства. Сфера політичного життя може успішно розвиватись і функціонувати лише на засадах органічного взаємозв'язку форм суспільного та індивідуального буття і свідо-

мости. Визначаються його перспективні напрями, пропонуються практичні рекомендації, які можуть бути використані при подальшій розробці проблеми.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ відображені у таких публікаціях автора:

1. Конотопенко О.П. Політична свідомість: теоретичний та буденний рівень//Філософія. Мова. Культура. Збірник наукових праць.- К.:Київський державний педагогічний інститут іноземних мов.-1994.-С.61-68.

2. Конотопенко О.П. Роль політичної свідомості у процесі становлення особистості//Роль і місце соціально-гуманітарних дисциплін у гуманізації та гуманітаризації вищої освіти в Україні. Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції.-Вінниця.-1994.-С.7-9.

3. Конотопенко О.П., Синіцина Р.А. Національна держава як гарант розвитку суспільства// Соціально-політична і економічна цінність парадигми злагоди в українському суспільстві. Запрошення, програма та тези повідомлень науково-практичної конференції.-Київ.-1995.-С.9-11.

4. Конотопенко О.П. Політична соціалізація - парадигма злагоди українського суспільства//Соціально-політична і економічна цінність парадигми злагоди в українському суспільстві. Програма та тези науково-практичної конференції.-Київ.-1995.-С.6-8.

Аннотация.

Конотопенко А. П. Диалектика бытия и сознания в системе политической жизни общества.

Дисертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности - 09.00.03. - социальная философия и философия истории. Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко, Киев, 1996.

Дисертация является социально-философским исследованием проблемы неразрывной связи политического бытия и политического сознания, активной роли и места человека в политической жизни общества. Значение политического сознания как составной части политического бытия для функционирования и развития общества и, в частности, для украинского общества в момент реформирования и строительства независимого правового государства.

На этом основании сделан вывод, что существование правового демократического общества без осознания значения диалектики политического бытия и политического сознания и главной роли в нем человека весьма затруднительно и требует глубокого социально-философского анализа.

На путях дальнейшего развития украинского государства политическое сознание все более приобретает приоритетное значение в жизнедеятельности политических партий, движений, всего населения в условиях становления рыночной экономики, формирования гражданского общества.

Annotation.

A.P.Konotopenko The Dialectics of Being and Conscious in the System of Political Site of the Society.

The claiming-dissertation on the scientific degree of candidate of the philosophical sciences, speciality - 09.00.03 - the social philosophy and philosophy of the history. The National Shevchenko-University of Kiev, 1996.

The dissertation is the social-philosophical investigation of the problem of political being and conscious, the part and place of the man in the political life of the society. The meaning of the political conscious for the functioning and development of the society and in particular for the Ukrainian one at the moment of reforming of and building of the independent and law state.

On this foundation the conclusion was made that the existence of the law democratical society is hardly possible without realizing of the meaning of political being and political conscious and leading part of the man in it, and that all this needs the deep social-philosophical analysis.

On the ways of the next development of the Ukrainian state the political conscious takes more prior meaning in the life and activity of the political parties, motions and the whole population the conditions of the market economy, forming of the civil society.

Ключові слова: суспільне буття, суспільна свідомість, політичне буття, політична свідомість, політичне життя суспільства, людина, політична ідеологія, політичний світогляд.

U30964

AB 35.761

AB. 35.761